

DOCUMENTA OECUMENICA 3.1

De la Conflict la Comuniune

DOCUMENTA OECUMENICA

Colecție editată de

Centrul de Cercetare Ecumenică Sibiu
Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

ISSN 1843 – 360x

vol. 3.1

Coordonator:

Prof. Dr. Stefan Tobler

DOCUMENTA OECUMENICA 3.1

DE LA CONFLICT LA COMUNIUNE

COMEMORAREA REFORMEI ÎMPREUNĂ ÎN 2017:
RAPORTUL COMISIEI LUTERANO–ROMANO-CATOLICE
PENTRU UNITATEA BISERICII

Presă Universitară Clujeană / Ratio et Revelatio
Cluj-Napoca / Oradea
2017

Redactor: Florin George Călian

Traducere de: Antoaneta Sabău, în colaborare cu Ramona Besoiu (195-245), Radu Gârbacea (162-181) și Florin George Călian (149-161, 180-185)

Lector: Liana Gehl

Ilustrație copertă: Mozaic pavimental din *Biserica Înmulțirii pâinilor și a peștilor* din Tabgha, Israel

Layout: Dragoș Boicu

Această traducere a fost realizată după documentul: *From Conflict to Communion. Lutheran-Catholic Common Commemoration of the Reformation in 2017, Report of the Lutheran-Roman Catholic Commission on Unity*, Leipzig/Paderborn 2013, publicat de CONSILIUL PONTIFICAL PENTRU PROMOVAREA UNITĂȚII CREȘTINILOR și de FEDERAȚIA LUTERANĂ MONDIALĂ. Datorită aportului considerabil de claritate al ediției în limba germană, în realizarea traducerii a fost utilizată și această versiune a documentului: *Vom Konflikt zur Gemeinschaft. Gemeinsames lutherisch-katholisches Reformationsgedenken im Jahr 2017, Bericht der Lutherisch / Römisch-katholischen Kommission für die Einheit*, Leipzig/Paderborn 2013.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
De la conflict la comuniune: comemorarea Reformei împreună în 2017: raportul Comisiei luterano-romano-catolice pentru unitatea Bisericii; trad. din lb. engleză de Antoaneta Sabău. - Oradea: Ratio et Revelatio; Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2017
ISBN 978-606-8680-61-3 ISBN 978-606-37-0233-4

I. Sabău, Antoaneta (trad.)

Presa Universitară Clujeană

Str. Hasdeu 51, 400371, Cluj-Napoca
editura@editura.ubbcluj.ro
www.editura.ubbcluj.ro

Editura Ratio et Revelatio

Str. Sofiei 3, 410183, Oradea
office@ratioetrevealatio.com
www.ratioetrevealatio.com

CUPRINS

Cuvânt înainte	7
Introducere	9
CAPITOLUL I	
COMEMORAREA REFORMEI ÎNTR-O EPOCĂ ECUMENICĂ ȘI A GLOBALIZĂRII (4-15)	11
Specificul comemorărilor anterioare	11
Prima comemorare ecumenică	12
Comemorarea într-un context nou, global și secular	13
Provocări noi pentru comemorarea din 2017	15
CAPITOLUL II	
NOI PERSPECTIVE ASUPRA LUI MARTIN LUTHER ȘI A REFORMEI (16-34)	17
Contribuția cercetărilor asupra Evului Mediu	17
Studiile catolice despre Luther în secolul XX	19
Proiecte ecumenice care pregătesc calea pentru consens	20
Dezvoltări ulterioare de partea catolică	21
Evoluția situației de partea luterană	24
Importanța dialogurilor ecumenice	24
CAPITOLUL III	
O SCHIȚĂ A ISTORIEI REFORMEI LUTERANE ȘI A RĂSPUNSULUI CATOLIC LA REFORMĂ (35-90)	26
Ce înseamnă reformă?	26
Punctul de declanșare a Reformei: controversa cu privire la indulgențe	28
Procesul împotriva lui Luther	29
Întâlniri nereușite	31
Condamnarea lui Martin Luther	32
Autoritatea Scripturii	33
Luther la Worms	34
Începuturile mișcării Reformei	35
Nevoia de supraveghere	36

Aducerea Scripturii la oameni	37
Încercări teologice de depășire a conflictului religios	39
CAPITOLUL IV	
TEME FUNDAMENTALE ALE TEOLOGIEI LUI MARTIN LUTHER, EVIDENȚIATE ÎN DIALOGUL LUTERANO–ROMANO-CATOLIC (91-218)	48
Structura acestui capitol	49
Moștenirea medievală a lui Martin Luther	50
Teologia monastică și mistică	51
Despre îndreptățire	52
Euharistia	67
Slujirea	76
Scriptură și Tradiție	90
Să privim înainte: Evanghelia și Biserica	97
Spre consens	99
CAPITOLUL V	
CHEMAȚI LA COMEMORARE ÎMPREUNĂ (219-237)	101
Botezul: fundament al unității și al comemorării împreună	101
Pregătirea comemorării	102
Bucuria împărtășită în Evanghelie	102
Motive de regret și deplângere	104
Rugăciune pentru unitate	104
Evaluarea trecutului	105
Mărturisirea catolică a păcatelor împotriva unității	106
Mărturisirea luterană a păcatelor împotriva unității	107
CAPITOLUL VI	
CINCI IMPERATIVE ECUMENICE (238-245)	110
ANEXE	
Discursul Sfântului Părinte Papa Benedict al XVI-lea la Erfurt	119
Predica Sfântului Părinte Papa Francisc la rugăciunea ecumenică din Catedrala luterană din Lund	123
Predica Rev. Dr. Martin Junge la rugăciunea ecumenică din Catedrala luterană din Lund	128

CUVÂNT ÎNAINTE

Lupta lui Luther pentru și cu Dumnezeu i-a condus și i-a definit întreaga existență. Întrebarea „cum pot să găesc un Dumnezeu îndurător?” l-a trudit neîntrerupt. L-a găsit pe Dumnezeu cel îndurător în Evanghelia lui Isus Cristos. „Adevărata teologie și cunoaștere a lui Dumnezeu sunt în Cristos cel răstignit“ (*Heidelberger Disputation*).

În 2017, creștinii catolici și luterani reflectează asupra evenimentelor care s-au petrecut cu 500 de ani în urmă într-o manieră foarte potrivită, și anume punând Evanghelia lui Isus Cristos în centru. Evanghelia se cuvine sărbătorită și împărtășită oamenilor timpului nostru astfel încât lumea să creadă că Dumnezeu se dă pe Sine oamenilor și ne cheamă la comuniune cu El și cu Biserica Sa. În aceasta constă fundamentul bucuriei noastre în credința noastră comună.

Tot de această bucurie ține și meditația asupra nouă înșine, cu discernământ și autocritică, nu numai în istoria noastră, ci și astăzi. Noi, creștinii, sigur nu am fost mereu fideli Evangheliei; de prea multe ori ne-am conformat modelelor de gândire și de comportament ale lumii înconjurătoare. În mod repetat ne-am pus în calea veștii bune a îndurării lui Dumnezeu.

Atât individual, cât și comunitar, avem toți nevoie constantă de căință și reformă – încurajați și conduși de Duhul Sfânt. „Atunci când Isus Cristos, Domnul și Stăpânul nostru, a spus *Pocăți-vă!*, a vrut ca întreaga viață a credincioșilor să fie o viață de căință.“ Aceasta este afirmația care deschide cele *95 de Teze* ale lui Luther din 1517, care au declanșat mișcarea Reformei.

Deși această teză este departe de a fi evidentă astăzi, noi, creștinii luterani și catolici, vrem să o luăm în serios, îndreptând-ne privirea critică mai întâi înspre noi înșine și nu unul

spre celălalt. Ne asumăm ca linie conducătoare doctrina îndreptăririi, care exprimă mesajul Evangheliei și, așadar, „slujește constant pentru a îndrepta toată învățătura și practica Bisericii noastre înspre Cristos“ (*Declarația comună despre Doctrina Îndreptăririi*).

Adevărata unitate a Bisericii poate exista doar ca unitate în adevărul Evangheliei lui Isus Cristos. Faptul că lupta pentru acest adevăr în secolul al XVI-lea a dus la pierderea unității Creștinismului Apusean ține de paginile negre ale istoriei Bisericii. În 2017 trebuie să mărturisim deschis că am fost vinovați înaintea lui Cristos de faptul că am stricat unitatea Bisericii. Acest an comemorativ ne aduce două provocări: purificarea și vindecarea amintirilor și refacerea unității creștine, potrivit adevărului Evangheliei lui Isus Cristos (*Ef* 4:4-6).

Textul următor descrie o cale „de la conflict la comuniune“ – o cale al cărei scop încă nu l-am atins. Cu toate acestea, Comisia luterano-romano-catolică pentru Unitate și-a asumat cu seriozitate cuvintele Papei Ioan al XXIII-lea, „Ce ne unește este mai important decât ce ne desparte.“

Îi invităm pe toți creștinii să studieze raportul Comisiei noastre atât cu deschidere, cât și critic, și să ni se alăture pe calea unei comuniuni mai adânci a tuturor creștinilor.

Karlheinz Diez
Episcop auxiliar de Fulda
(în numele co-președintelui catolic)

Eero Huovinen
Episcop Emerit de Helsinki
(co-președintele luteran)

INTRODUCERE

1. În 2017, creștinii luterani și catolici comemorează împreună cea de-a 500-a aniversare a începutului Reformei. Luteranii și catolicii de astăzi se bucură de înțelegere, cooperare și respect reciproc crescânde. Au devenit conștienți de faptul că ceea ce îi unește este mai important decât ceea ce îi dezbină: mai presus de toate, credința comună în Dumnezeu în Trei Persoane și revelația în Isus Cristos, precum și recunoașterea adevărilor fundamentale ale doctrinei îndreptăririi.
2. A 450-a aniversare a Confesiunii de la Augsburg din 1980 a oferit deja, atât luteranilor, cât și catolicilor, posibilitatea de a elabora o înțelegere comună a adevărilor care le întemeiază credința, indicând spre Isus Cristos drept centrul viu al credinței noastre creștine.¹ Cu ocazia celei de-a 500-a aniversări a nașterii lui Martin Luther, în 1983, dialogul internațional între romano-catolici și luterani a afirmat într-o declarație comună preocupările fundamentale ale lui Luther. Raportul Comisiei l-a desemnat „Martor al lui Isus Cristos“ și a declarat că „fie ei protestanți sau catolici, creștinii nu pot rămâne indiferenți față de personalitatea și mesajul acestui om.“²

¹ Comisia unită Romano-Catolică-Luterană, „All Under One Christ: Statement on the Augsburg Confession 1980“, în Harding Meyer și Lukas Vischer (ed.), *Growth in Agreement I: Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level*, 1972–1982 (Geneva: World Council of Churches, 1984), 241–47.

² Comisia unită Romano-Catolică-Luterană, „Martin Luther: Witness to Jesus Christ“ I.1, în Jeffrey Gros, FSC, Harding Meyer și William G. Rusch

3. Anul 2017 îi provoacă pe catolici și pe luterani să discute în dialog problemele și urmările Reformei de la Wittenberg, care s-a desfășurat în jurul personalității și gândirii lui Martin Luther, și să elaboreze perspective pentru amintirea și asumarea Reformei astăzi. Programul reformativ al lui Luther aduce astfel o provocare spirituală și teologică atât catolicilor, cât și luteranilor contemporani.

(ed.), *Growth in Agreement II: Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level*, 1982–1998 (Geneva: WCC Publications, 2000), 438.

CAPITOLUL I

COMEMORAREA REFORMEI ÎNTR-O EPOCĂ ECUMENICĂ ȘI A GLOBALIZĂRII

4. Fiecare comemorare își are propriul ei context. În zilele noastre, contextul are trei provocări de căpătâi, care reprezintă atât prilejuri, cât și obligații: (1) Este prima comemorare care are loc într-o epocă ecumenică. Comemorarea comună este, deci, o ocazie pentru aprofundarea comuniunii dintre catolici și luterani. (2) Este prima comemorare în epoca globalizării. Comemorarea comună trebuie, deci, să cuprindă experiențele și perspectivele creștinilor din sud și nord, est și vest. (3) Este prima comemorare care trebuie să facă față necesității unei noi Evanghelizări într-o epocă marcată atât de proliferarea unor noi mișcări religioase cât și, totodată, de creșterea secularizării în multe regiuni. Comemorarea comună are, deci, prilejul și obligația de a fi un martor comun al credinței.

SPECIFICUL COMEMORĂRILOR ANTERIOARE

5. Data de 31 octombrie 1517 a devenit relativ devreme un simbol al Reformei Protestante din secolul al XVI-lea. Până în ziua de astăzi, multe Biserici Luterane își amintesc în fiecare an, pe data de 31 octombrie, de evenimentul cunoscut ca „Reformă”. Aniversările de centenar ale Reformei au fost somptuoase și festive. Perspectivele divergente ale diferitelor grupuri confesionale au fost deosebit de vizibile la aceste evenimente. Pentru luterani aceste zile comemo-

rativă și centenare au servit drept prilejuri de a relata încă o dată istoria începutului formei specifice de biserică pe care o au pentru a-și justifica existența distinctă. Aceasta se îmbina de obicei cu criticarea Bisericii Romano-Catolice. De cealaltă parte, catolicii percepeau astfel de evenimente comemorative ca prilejuri de a acuza luteranii de dezbinare nejustificată de Biserica adevărată și de respingere a Evangheliei lui Cristos.

6. Agendele politice și de politica bisericească au influențat de multe ori comemorările centenare precedente. În 1617, de exemplu, celebrarea celei de-a o suta aniversări a ajutat la stabilizarea și revitalizarea identității reformatoare, împărtășite de luterani și reformați în celebrările lor comune. Luteranii și reformații și-au arătat solidaritatea prin polemice puternice împotriva Bisericii Romano-Catolice. L-au sărbătorit împreună pe Luther ca eliberatorul lor de sub jugul romano-catolic. Mult mai târziu, în 1917, în timpul Primului Război Mondial, Luther a ajuns să fie înfățișat ca erou național german.

PRIMA COMEMORARE ECUMENICĂ

7. Anul 2017 este martorul primei comemorări centenare a Reformei care are loc într-o epocă ecumenică. Marchează de asemenea cincizeci de ani de dialog luterano-romano-catolic. Rugăciunea împreună, adorația împreună și slujirea comunităților proprii împreună, ca parte a mișcării ecumenice, i-au îmbogățit pe catolici și pe luterani. Și provocările politice, sociale și economice le înfruntă împreună. Spiritualitatea care este vizibilă în căsătoriile interconfesionale a scos la lumină noi percepții și întrebări. Luteranii și catolici au putut să-și reinterpreteze tradițiile și practicile

lor teologice, recunoscând influențele pe care le-au exercitat mutual. Au, așadar, o dorință profundă de a comemora împreună în 2017.

8. Aceste schimbări presupun o nouă abordare. Nu se mai cade să repetăm pur și simplu relatările precedente despre perioada Reformei, care prezentau separat perspectivele luterană și catolică și de multe ori în opoziție una cu cealaltă. Amintirea de tip istoric face mereu o selecție dintr-o bogăție mare de momente istorice și asimilează elementele selectate într-un întreg coerent. De vreme ce aceste relatări despre trecut erau în mare parte opoziționale, nu de puține ori intensificau conflictul între confesiuni și uneori duceau la ostilitate fățișă.
9. Rememorarea cu caracter istoric a avut consecințe concrete pentru relația dintre confesiuni. Din acest motiv comemorarea ecumenică împreună a Reformei Luterane este totodată pe cât de importantă, pe atât de dificilă. Chiar și astăzi mulți catolici asociază cuvântul „Reformă” în primul rând cu dezbinarea Bisericii, în timp ce mulți creștini luterani asociază cuvântul „Reformă” îndeosebi cu redescoperirea Evangheliei, certitudinea credinței și libertatea. Va fi nevoie să luăm în serios ambele puncte de vedere pentru a face legătura între cele două perspective și a le pune în dialog.

COMEMORAREA ÎNTR-UN CONTEXT NOU GLOBAL ȘI SECULAR

10. În ultimul secol creștinismul a ajuns să fie din ce în ce mai global. Există astăzi creștini de diferite confesiuni în toată lumea; numărul creștinilor din sud este în creștere, în timp ce numărul creștinilor din nord este în scădere. Bisericile din sud capătă o importanță tot mai mare în creștinismul

mondial. Aceste Biserici nu văd cu ușurință conflictele confesionale ale secolului al XVI-lea drept propriile lor conflicte, chiar dacă sunt legate de Bisericile din Europa și America de Nord prin diferite federații creștine mondiale și împărtășesc cu acestea o bază doctrinară comună. În ceea ce privește anul 2017, va fi foarte important să luăm în serios contribuțiile, întrebările și perspectivele acestor Biserici.

11. În regiuni în care de multe secole creștinismul era la el acasă, mulți oameni au părăsit în ultimii ani Bisericile lor sau și-au uitat tradițiile ecleziastice. În aceste tradiții, Bisericile au transmis, de la o generație la alta, ceea ce au primit de la contactul lor cu Sfânta Scriptură: o înțelegere despre Dumnezeu, om și lume, ca răspuns la revelarea lui Dumnezeu în Isus Cristos; înțelepciunea acumulată de-al lungul generațiilor din experiența legăturii de-o viață a creștinilor cu Dumnezeu; și bogăția formelor liturgice, a cântărilor și rugăciunilor, a practicilor catehetice și slujirilor diaconice. Această uitare a făcut ca mare parte din ceea ce dezbina Biserica în trecut să fie practic neștiută astăzi.
12. Ecumenismul nu se poate fundamenta, totuși, pe uitarea tradiției. Dar atunci cum ne amintim de istoria Reformei în 2017? Ce anume din cele pentru care s-au luptat cele două confesiuni în secolul al XVI-lea merită să fie păstrate? Părinții noștri în credință erau convinși că exista ceva pentru care merita să lupti, ceva care era necesar pentru o viață cu Dumnezeu. Cum pot fi transmise contemporanilor noștri tradițiile deseori uitate, în așa fel încât să nu rămână doar obiecte de interes de anticar, ci mai degrabă să sprijine o existență creștină vie? Cum pot fi transferate tradițiile în așa fel încât să nu sape noi tranșee între creștini de confesiuni diferite?

PROVOCĂRI NOI PENTRU COMEMORAREA DIN 2017

13. De-al lungul secolelor Biserica și cultura au fost adesea întrețesute în maniera cea mai strânsă cu putință. Mare parte din ceea ce ținea de viața Bisericii și-a găsit de asemenea loc, de-al lungul secolelor, în culturile acelor țări și încă și astăzi mai joacă un rol, uneori chiar independent de Biserici. Va fi nevoie ca pregătirile pentru 2017 să identifice aceste elemente diferite ale tradiției care sunt prezente în cultură acum, să le interpreteze și să conducă astfel discuția dintre Biserică și cultură în lumina acestor aspecte diferite.
14. Timp de mai bine de o sută de ani, mișcarea penticostală și alte mișcări carismatice au devenit foarte răspândite pe glob. Aceste mișcări puternice au propus noi accente care au făcut ca multe dintre vechile controverse confesionale să pară perimate. Mișcarea penticostală este prezentă în multe alte Biserici sub forma unei mișcări carismatice care creează grupări și comunități noi dincolo de granițele confesionale. Această mișcare, deci, deschide noi posibilități ecumenice în timp ce creează, totodată, provocări suplimentare care joacă un rol semnificativ în celebrarea Reformei în 2017.
15. În timp ce aniversările precedente ale Reformei au avut loc în regiuni omogene din punct de vedere confesional, sau regiuni în care cel puțin majoritatea populației era creștină, creștinii de astăzi trăiesc peste tot în lume în medii multi-religioase. Pluralismul acesta aduce o nouă provocare ecumenismului, făcând ecumenismul nu superfluu, ci, dimpotrivă, încă și mai urgent, pentru că animozitatea opozițiilor confesionale dăunează credibilității creștine. Felul în care creștinii abordează diferențele dintre ei poate revela ceva despre credința lor celor de altă religie. Deoarece problema

modului de rezolvare a conflictelor interne creștine este deosebit de acută cu ocazia amintirii începutului Reformei, acest aspect al situației schimbate merită atenție specială în reflecțiile noastre din anul 2017.

CAPITOLUL II

NOI PERSPECTIVE ASUPRA LUI MARTIN LUTHER ȘI A REFORMEI

16. Ceea ce s-a întâmplat în trecut nu poate fi schimbat, dar ceea ce se amintește din trecut și felul în care se amintește se poate într-adevăr schimba, cu trecerea timpului. Amintirea face trecutul prezent. În timp ce trecutul în sine este de nemodificat, prezența trecutului în prezent poate fi modificată. Pășind în 2017, scopul nu este să povestim o istorie diferită, ci să povestim această istorie diferit.
17. Luteranii și catolicii au multe motive să-și repovestească istoria în feluri noi. Sunt aduși împreună prin relații de familie, prin slujirea lor în cadrul misiunii în lumea de astăzi și, în multe locuri, prin opoziția lor comună față de tiranie. Aceste contacte intensificate au schimbat percepțiile reciproce, aducând o notă nouă de urgență pentru dialogul ecumenic și cercetări suplimentare. Mișcarea ecumenică a modificat orientarea percepțiilor Bisericilor asupra Reformei: teologii ecumenici au hotărât nu să urmeze dorința de a-și impune confesiunea proprie cu prețul partenerilor lor de dialog, ci mai degrabă să caute ceea ce le este comun în diferențe, chiar și în divergențe, și astfel să lucreze la depășirea diferențelor care dezbină Biserica.

CONTRIBUȚIA CERCETĂRILOR ASUPRA EVULUI MEDIU

18. Cercetarea a contribuit mult la schimbarea percepției asupra trecutului în mai multe feluri. În cazul Reformei, aces-

tea includ relatările protestante, cât și pe cele catolice – despre istoria Bisericii – care au reușit să corecteze descrierile precedente ale istoriei prin linii directe metodologice stricte și prin reflecția asupra condiționărilor punctelor lor de vedere și ale presupuzițiilor proprii. De partea catolică, aceasta se aplică mai ales cercetărilor mai recente asupra lui Luther și asupra Reformei, iar de partea protestantă, unei imagini modificate a teologiei medievale și unui tratament mai amplu și mai nuanțat al Evului Mediu târziu. În descrierile prezente ale perioadei Reformei există un interes nou și pentru o serie vastă de factori non-teologici – politici, economici, sociali și culturali. Astfel paradigma „confesionalizării“ a adus corecturi importante istoriografiei precedente acestei perioade.

19. Evul Mediu Târziu nu mai este perceput ca un timp de obscuritate totală, așa cum era adesea ilustrat de protestanți, și nici ca un timp cu totul luminos, ca în descrierile catolice mai vechi. Această epocă ni se înfățișează astăzi ca perioadă de mari contraste – cu pietate exterioară și interioritate profundă; cu o teologie orientată spre fapte în sensul lui *do ut des* („Îți dau ca să îmi dai“) și convingerea dependenței totale a omului de harul lui Dumnezeu; cu indiferență față de îndatoririle religioase, chiar și îndatoririle celor cu funcții bisericești, pe de o parte, și reforme serioase, ca în unele ordine monahale, pe de altă parte.
20. Biserica era departe de a fi o entitate monolitică; *corpus-ul christianum* cuprindea teologii, stiluri de viață și concepții despre Biserică foarte diferite. Istoricii spun că secolul al XV-lea a fost o perioadă deosebit de pioasă pentru Biserică. În timpul acestei perioade, din ce în ce mai mulți laici au început să primească o educație bună, fiind, deci, dornici

să audă predici mai bune și o teologie care să îi ajute să trăiască vieți creștine. Luther a asimilat astfel de curente și le-a dezvoltat mai departe.

STUDIILE CATOLICE DESPRE LUTHER ÎN SECOLUL XX

21. Studiile despre Luther din spațiul catolic din secolul XX au apărut ca urmare a interesului catolic pentru istoria Reformei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Acești teologi au dat glas eforturilor populației catolice din Imperiul German, majoritar protestant, de a se elibera de istoriografia protestantă părtinitoare și anti-romano-catolică. Un salt înainte pentru cercetarea catolică s-a produs odată cu teza că Luther a depășit înăuntrul său un catolicism care nu era cu totul catolic. Potrivit acestei perspective, viața și învățătura Bisericii de la finele Evului Mediu au slujit mai ales ca substanță de contrast pentru Reformă; criza catolicismului a făcut ca protestul religios al lui Luther să fie cât se poate de convingător pentru unii.
22. Luther a fost descris într-o manieră nouă, ca o persoană cu adevărat evlavioasă și ca un conștiincios om al rugăciunii. Cercetări laborioase și amănunțite au arătat că literatura catolică despre Luther din cele patru secole precedente a fost influențată semnificativ de comentariile lui Johannes Cochlaeus, un opozant contemporan lui Luther și consilier al ducelui Georg de Saxonia. Cochlaeus l-a caracterizat pe Luther drept călugăr apostat, distrugător al creștinătății, pervertitor de moravuri și eretic. Realizarea principală a acestei prime perioade de contact critic, dar empatic, cu caracterul lui Luther a fost eliberarea studiilor catolice de abordările părtinitoare din astfel de lucrări polemice despre Luther. Analize istorice lucide ale